

“LÍSTNAT'ÓŠ”

O listnem košu iz Roža s Koroščema (in mohorjanoma) Kotnikom in Katnikom

327

Slovenski narodopisec in slavist France Kotnik (1882–1955), doma iz Dobrij nedaleč od Raven na Koroškem, ki je bil po drugih službovanjih po letu 1933 tudi ravnatelj Mohorjeve družbe v Celju, je v svojem delu *Slovenske starosvetnosti* iz leta 1943 na začetku prispevka o *steljeraji*, takole zapisal o nabiranju stelje za živino:

“Pozno v jeseni je, a še pred adventom. Žito in drugi poljski pridelki so že pod streho. Treba pa je še 'násteli' za zimo. Drugod, kjer raste dovolj listnatega drevja, grabijo za steljo listje in žanjejo praprot. Saj pravi naša narodna pesem: 'Kdo bo listje grabil, kdo bo praprot žel?' ... Tudi pri nas pograbijo listje po sadovnjaku in tudi pod bukvami, ki so posamezno raztresene po lesu (gozdu), in tudi praprot žanjejo. A listnate stelje je premalo,” je ugotavljal Kotnik¹ in potem nadaljeval z besedami o “občestvenem” opravilu in delovni šegi, imenovani *steljeraja*. O jesenski pripravi smrekove stelje za živino, znani v vaških skupnostih v Mežiški dolini.

Na Slovenskem so živini najpogosteje nastiljali bukovo, kostanjevo in jelševo listje, ponekod (na primer v Beli krajini) so v ta namen želi praprot, sekali leskove in jelševe veje (v Trenti) ter smrečje in jelovje (na primer v Mežiški dolini). Iz bolj dostopnih krajev so steljo ponavadi vozili domov z vozmi, drugače – oziroma kadar je šlo za manjše količine – pa so jo nosili v koših, v kakršnih so tudi sicer nosili listje v hlev k živini.²

A klasični voz *lojtrnik*, čeprav so ga povsod uporabljali za prevoz enakega tovora – zlasti stelje in sena –, je pri teh opravilih potreboval še določeno nadgradnjo oziroma nastavke, ki regionalno niso bili brez posebnosti (pogojenih tudi z izoblikovanostjo terena).³ Tako so ponekod za vožnjo listja – podobno kakor za vožnjo gnoja – uporabljali pletene koše, ki so ustrezno sedali na voz.

Enega takih košev – listni koš iz Roža na Koroškem – je Slovenskemu

¹ Franc Kotnik, *Slovenske starosvetnosti*, Ljubljana 1943 (Slovenska poljudnoznanstvena knjižnica 1; 4), str. 45.

² Marija Makarovič, *Kmečko gospodarstvo na Slovenskem*, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1978, str. 239, 240.

³ Janko Samsa, *Vozovi in poti*, Ljubljana: Tehnični muzej Slovenije, 2006, str. 43.

etnografskemu muzeju v poletju leta 2011 podaril gospod Franc Kattnig, dolgoletni vodja Mohorjeve založbe v Celovcu, doma iz Spodnjih Gorič pri Rožeku. Njegov dar smo z veseljem sprejeli ter ga uvrstili v zbirke s področja kulture ruralnih gospodarskih načinov, transporta in prometa, v katerih za zdaj hranimo le nekaj osamljenih predmetov iz koroškega zamejstva.⁴

328

“*Lístnat'ós*” je ovalne oblike, dolg 370 in širok 170 centimetrov, brez dna (deske so vanj dajali le tedaj, kadar so vozili), s trdnim lesenim ogrodjem (ki priča o tehniki izdelave, kakršna je bila drugače uveljavljena v 19. stoletju) ter z opletom iz leskovega protja. Predstavlja odličen izdelek domačega samouškega pletarstva iz sredine preteklega stoletja. Ded gospoda Kattniga (1945–), Franc Katnik (1879–1955), kmet, po domače Prosen iz Spodnjih Gorič, je namreč v zimskem času – tako kakor mnogi drugi slovenski kmečki gospodarji – popravljaval stara ali si po potrebi izdeloval nova orodja in pripomočke; pletel koše – za gnoj, za listje in drugo steljo ... – in podobno. Njegov vnuk se spominja, da je podarjeni koš nastal okoli leta 1953 in da je ded zanj nasekal leskovje v bližnjem gozdu Rutič. Pri svojem delu je uporabljal le sekiro, mizarsko žago in stare svedre, saj tedaj niti na kmetih niti pri kolarjih in mizarjih naj ne bi bilo kaj dosti več ustreznega orodja. Koš so v času, ko so s konjsko vprego vozili iz gozda listje ali drugo steljo, ki so jo tam “*sekli*” pod smrekami (kosili s krajšo in širšo gozdno koso), pritrjevali na navaden voz.⁵ In tega, skupaj z listnim košem in z obema konjema, so si pogosto izposojali tudi njihovi sosedge – “*bolj kájžniki*” – ter jim potem vračali z delom.

Po smrti starega očeta ter štirinajst mesecev za njim še stare matere Marije (1887–1957) sta se morala gospod Kattnig in njegova mati iz domače kmečke hiše preseliti v sosednjo kajžo oziroma “*paštbo*” – hišico z izbo, kuhinjo in shrambo. Dedov listni koš je iz zapuščine romal k bratrancu Mihi Katniku, po domače Fermu, na sosednjo Reko. Na tej kmetiji je bil potem še dolga leta shranjen, a ga niso več uporabljali; konje in voz sta namreč v preteklih desetletjih nadomestila traktor in ustrezna prikolica. Pred nekaj leti pa je prišel “*lístnat'ós*” v roke soseda Gustija Ambruscha, po domače Zeichena, iz Spodnjih Gorič, ki ga je na svojem skednju hranil vse do preteklega leta, ko ga je zavoljo pomanjkanja prostora zapeljal na prosto, da bi ga ob velikonočnem kresu “*pospravil*” ... A v zadnjem trenutku sta ga z gospodom Kattnigom vendarle umaknila pod streho njegovega gospodarskega poslojpa. Zazdelo se jima je, da bi nastala nepopravljiva škoda, če bi se “*ta spomenik kmečkega rokodelca iz našega kraja izgubil za vse večne čase ...*”.

In tedaj je vnuk Franca Katnika, koroškega kmeta in samouškega pletarskega mojstra, poiskal stik z muzejem ...

Inja Smerdel

⁴ Na primer dva volovska jarma za vleko z glavo, dvojni in enojni igó – “*tóplu úiga*” (EM 9122) in “*ajnfóh úiga*” (EM 9121) – oba iz Melvič v Ziljski dolini, dar Franca Popatnika – po domače Kovača, leta 1961 pridobljena za muzej s posredovanjem dr. Pavla Zablatnika iz Celovca.

⁵ Voz, na katerega je sedal podarjeni koš za listje, se nahaja v Drabosnjakovem muzeju v Kostanjah. Tja je odromal v letih, ko je Janez Lesjak ustanavljal omenjeni muzej in zanj zbiral predmete.

Franc Katnik (1879–1955), po domače Prosen, kmet in samouški pletar iz Spodnjih Gorič pri Rožeku na Koroškem, in žena Marija (1887–1957) (fotografija iz družinskega albuma Franca Kattniga)

329

“Lístnat’ óš” na prostem, ko sta se Gusti Ambrusch in gospod Kattnig odločala o njegovi usodi ... (foto Franc Kattnig, 2011)

Podarjeni koš za vožnjo listja iz Spodnjih Gorič pri Rožeku, z inventarno številko EM 23588, v depoju za večje predmete Slovenskega etnografskega muzeja v Zalogu pri Ljubljani (foto Gregor Kos, 2011)